

İSLÂM VE İNSAN HAKLARI

Mustafa GÜLTEKİN

HAK VE İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Hak, “dinin ve hukuk düzeninin tanıdığı *yetki* ve *ayrıcalık*” anlamına gelmektedir. Buna göre hak, “korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi ve manevî imkân, değer ve menfaatleri” ifade etmektedir (Cürcânî, es-Seyyid Şerif Ali b. Muhammed, *et-Ta'rifât*, İstanbul 1327, 61; Çağırıcı Mustafa, “Hak”, *DİA*, İstanbul 1997, 15/137..)

İnsan hakları ise, dinine, diline, ırkına, milliyetine, cinsiyetine ve sosyal statüsüne bakılmaksızın insana sırf insan olduğu için tanınan hakların genel adıdır.

İstisnasız herkes, hiçbir kayıt ve şarta bağlı olmaksızın eşit bir şekilde insan haklarına sahiptir.

HAK VE İNSAN HAKLARI KAVRAMI

Temel hak ve özgürlükler, insanın kişiliğine bağlı olarak,

- *doğal,*
- *dokunulmaz,*
- *vazgeçilemez,*
- *engellenemez,*
- *kısıtlanamaz,*
- *devredilemez ve*
- *evrenseldir.*

İSLÂM'DA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Çünkü İslam dini insanı yaratan Yüce Allah tarafından gönderilmiş ve İslam devletinin kuruluşunda bu haklar en derinden hissedilmiştir.

Mekke'de ağır baskı ve zulme maruz kalan Müslümanlar, Medine'ye hicret etmek zorunda kalmışlardır.

İSLÂM'DA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Hicretin arka planında, Müslümanları baskılardan kurtarma, özgür bir ortama kavuşturma, İslâm'ın temel değerlerini hâkim değerler haline getirme, dağılmış olan Müslüman potansiyelini yeniden birleştirme gibi gayelerin yattığı söylenebilir. *Başka bir ifadeyle, hicretin özünde, temel hak ve hürriyetlerin elde edilmesi bulunmaktadır.* Bu itibarla, insan hakları ve özgürlükler yönünden, bir dönüm noktası ve büyük bir hamle olarak nitelendirebileceğimiz hicret, insanlık tarihi için çok önemlidir.

İSLÂM'DA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Temel hak ve özgürlükler, “insan kişiliğindeki onur”dan kaynaklanmaktadır. Başka bir ifadeyle insan hakları, insana verilen değerin ve ona duyulan saygının sonucudur. İslâm dini insana en büyük değeri vererek evrende en değerli varlık olduğunu ilan etmiştir: Kur’ân’ın ifadesiyle insan, Allah’ın kendi ruhundan üfleyerek (Hicr, 15/29; Sâd, 38/72.) en güzel bir şekilde yarattığı (Tîn 95/4.), yer ve göklerdeki her şeyi emrine verdiği (Lokman, 31/20; Casiye, 45/13.), yeryüzündeki halifesidir (Bakara, 2/30; Fatır, 35/39.).

İSLÂM'DA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ
وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا

“Doğrusu biz âdemoğlunu şerefli kıldık. Onların karada ve denizde ulaşımını sağladık, onlara temiz ve helal rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üstün kıldık.” (İsrâ 17/70)

لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ

“Biz insanı, en güzel şekilde yarattık.” (Tîn 95/4)

İSLÂM'DA TEMEL HAK VE ÖZGÜRLÜKLER

Çağdaş literatürde temel hak ve hürriyetler; **a)** şahsî hak ve hürriyetler, **b)** manevî hürriyetler, **c)** sosyal ve iktisadî hak ve hürriyetler ve **d)** siyâsî hak ve hürriyetler olmak üzere dört ana başlık altında incelenmektedir.

Şahsi Hak ve Hürriyetler

Genel olarak şahsi hak ve hürriyetler, kişinin dokunulmazlığı, seyahat ve yerleşme hürriyeti ile özel hayatın gizliliğinden oluşmaktadır. Herkes, yaşama, maddî ve manevî varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir.

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI

İslâm'da insan hayatına büyük önem verilmiştir; haksız yere adam öldürmek bütün insanları öldürmek, bir canı kurtarmak da bütün insanları diriltmek gibi kabul edilmiştir (Maide, 5/32). Bu nedenle adam öldürmek, büyük günahlardan sayılmış ve karşılığında da idam (kısas) cezası öngörülmüştür (Bakara, 2/178; İsrâ, 17/33).

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Bir mümini öldüren kimsenin cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir; Allâh ona aşırı derecede öfkelenmiş, onu rahmetinden uzaklaştırmış ve ona büyük bir azap hazırlamıştır.” (Nisa, 2/93)

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI

Hız. Peygamber de, vedâ haccı esnasında irad ettiğı bir hutbede;

فَإِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا فِي شَهْرِكُمْ هَذَا فِي بَلَدِكُمْ هَذَا

“İnsanlar! Bugünleriniz nasıl mukaddes bir gün, bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay, bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise, canlarınız, malarınız ve ırzlarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.” demek suretiyle can, mal ve kişilik haklarının güvence altına alındığını bütün insanlığa ilan etmiştir (Buhârî, “İlim” 9.).

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI

Şahsî hak ve hürriyetler çerçevesinde ele alınan kişi dokunulmazlığı, insanın hem maddî, hem de manevî hayatı bakımından söz konusudur. Bunun tabiî bir sonucu olarak da, insanlara zulmedilmez; hâkim kararı bulunmadan hürriyeti kısıtlanamaz.

Dinimizde, her türlü zulüm haram kılınmış, kişinin hayatına, beden ve namusuna tecavüz edenler, zarar verenler için ahiret cezasının yanında dünyada da ceza öngörülmüştür.

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI

Kur'an-ı Kerim'de,

وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ غَافِلًا عَمَّا يَعْمَلُ الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ
الْأَبْصَارُ

“*Rasûlüm, sakın zalimlerin yaptıklarından Allâh'ın habersiz olduğunu sanma! Allâh onların hesabını korkudan gözlerin yuvasından fırlayacağı bir güne ertelemektedir.*”
(İbrahim, 14/42); Zülkarneyn kıssası anlatılırken de,

قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكَرًا

“*Onlardan zalim kâfirleri, cezalandıracağız. Nitekim sonunda onlar Rablerinin huzuruna çıkarılacak ve o da görülmemiş bir azapla onları cezalandıracaktır.*”
buyurulmaktadır (Kehf, 18/87).

KİŞİ DOKUNULMAZLIĞI

Hız. Peygamber ise,

إِنَّ اللَّهَ يُعَذِّبُ الَّذِينَ يُعَذِّبُونَ النَّاسَ فِي الدُّنْيَا

“İnsanlara dünyada haksız yere eziyet edenlere Allâh ahirette azap edecektir.” (Ebû Dâvûd, “Harâc” 32.);

اتَّقُوا الظُّلْمَ فَإِنَّ الظُّلْمَ ظُلُمَاتٌ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Zulümünden kaçınınız, çünkü zulüm kıyamet gününde bir karanlıktır.” (Müslim, “Birr ve Sıla” 56.) buyurmuşlardır.

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

İslâm, kişilerin özel hayatıyla ilgili hususları da koruma altına almıştır. İnsanları kıran, rencide eden ve özel hayatlarının gizliliğini ihlal eden gıybet, iftira, alay etmek, kusurları araştırmak, insanları hakir görmek, evlere izinsiz girmek, tecessüs gibi eylemler yasaklanmıştır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا ذَلِكَ خَيْرٌ لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ

“Ey iman edenler! İzin almadan ve selam vermeden başkasının evine girmeyin. Böyle davranmanız, sizin için daha hayırlıdır. Herhalde bunu düşünüp anlarsınız.” (Nur,

24/27)

(Nur,

ÖZEL HAYATIN GİZLİLİĞİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا
وَلَا يَغْتَبِ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَن يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ
وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ

“Ey iman edenler! Birbiriniz hakkında yersiz yere kötü düşünmeyin. Çünkü bu günahtır. Birbirinizin kusurunu araştırmayın ve birbirinizi çekiştirmeyin. Bir kimseyi çekiştirmek onun etini yemek gibidir; hanginiz ölü kardeşinin etini yemekten hoşlanır; tiksindiniz değil mi? Allah'a karşı kulluk bilincinde olun. Şüphesiz Allah, tövbeleri kabul eder ve çok merhamet eder.” (Hucurât 49/12)

MANEVÎ HÜRRİYETLER

İnsanca yaşamanın, insan haklarının en önemlilerinden biri de din ve vicdan hürriyetidir. İnsanlar diğer hiçbir alanda olmadığından daha çok, din ve inanç hürriyeti konusunda duyarlı olmuşlar, inançlarını koruma noktasında ölümü dahi göze almışlardır. Din ve vicdan hürriyetinin muhtevasını; iman etmek, bağlı bulunduğu dinin esaslarına göre ibadet etmek, dinin emirlerini yerine getirmek, dinini öğrenmek ve öğretmek oluşturmaktadır.

MANEVÎ HÜRRİYETLER

İslâm'a göre, insan hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın düşünmeli, kendi aklıyla hadiseleri değerlendirmeli ve zihnî gayretleriyle doğruyu bulmalıdır. Zira din ve inanç, insanın vicdanıyla ilgili bir husustur. İslâm'da zorla kabul ettirilen inancın hiçbir değeri yoktur. Bu husus Kur'an-ı Kerim'de, لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ “*Dinde baskı zorlama yoktur.*” (Bakara 2/256) hükmüyle ifadesini bulmuştur.

İlahî mesajı tebliğle görevlendirilen Peygamberlere bile, vazifelerinin sadece insanlara tebliğ olduğu, bundan sonra insanların yaptıklarından sorumlu olmadıkları bildirilmiştir:

MANEVÎ HÜRRIYETLER

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآمَنَ مَنْ فِي الْأَرْضِ كُلُّهُمْ جَمِيعًا أَفَأَنْتَ تُكْرَهُ النَّاسَ حَتَّى يَكُونُوا
مُؤْمِنِينَ

“Rabbin dileseydi yeryüzünde herkes iman ederdi. Allâh serbest bıraktığı halde sen insanlara, mümin olmaları için baskı mı yapacaksın?” (Yunus, 10/99);

فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ . لَسْتَ عَلَيْهِمْ بِمُصَيِّرٍ .

“Sen öğüt vermeye devam et, çünkü sen yalnız öğüt vermekle görevlisin; onların üzerinde zorlayıcı değilsin.”

(Gaşîye, 88/21-22).

Görüldüğü gibi, İslâm’da dinini seçme ve yaşama konusunda tam bir hürriyet bulunmaktadır.

MANEVÎ HÜRRIYETLER

وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ

Rasûlüm onlara, "İşte gerçekleri bildiren bu Kur'ân, rabbinizden gelmiştir; artık isteyen inansın, isteyen inkâr etsin." de! (Kehf, 18/29).

Hiz. Peygamber, Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra düzenlediğı Medîne sözleşmesinde, “Yahûdîlerin dinleri kendilerine, Mü'minlerin dinleri de kendilerinedir. Buna gerek mevlâları ve gerekse kendileri dahildir” hükmüne yer vermiştir (Prof. Dr. Servet

ARMAĞAN, İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, 224-225 (Madde: 25-31).

MANEVÎ HÜRRIYETLER

Allâh Rasulü'nün Necranlı Hıristiyanlarla yapmış olduğu anlaşma da, İslâm'da din ve vicdan hürriyetinin boyutlarını göstermektedir:

“Onların mallarına, canlarına, dinî hayat ve tatbikatlarına, hazır bulunanlarına, bulunmayanlarına, ailelerine, mabetlerine ve az olsun çok olsun onların mülkiyetinde bulunan her şeye şamil olmak üzere, Allâh'ın himayesi ve Rasulullah Muhammed'in zimmeti, Necranlılar ve onların tâbîleri üzerine haktır. Hiçbir piskopos kendi dînî vazife mahalli dışında, hiçbir papaz kendi vazifesini gördüğü kilisenin dışında, hiçbir rahip içinde yaşadığı manastırın dışında, başka bir yere alınıp gönderilmeyecektir...” (Adem APAK, “Hz. Peygamber (SAV)'in Uygulamalarında İnanç Hürriyeti” (Diyanet İlmî Dergi Özel Sayı 2000), 420)

MANEVÎ HÜRRİYETLER

Rasulü Ekrem, kendisiyle görüşmek üzere Medine'ye gelen ve ibadet etmek istediklerini beyan eden Necran heyetine Medine mescidini göstermiş, onların Müslümanların ibadet ettikleri bu kutsal mekânda ayinlerini yapmalarına müsaade etmiştir.

Hız. Peygamber Necranlılar'a olduğu gibi Yemen halkına da geniş bir din serbestisi tanımıştır. Bunlardan gayrimüslimlere dinlerinin esaslarını öğrenme, çocuklarına öğretme hürriyeti tanındığı da anlaşılmaktadır.

SOSYAL VE İKTİSÂDÎ HAK VE HÜRRİYETLER

Bu kapsamda, aile ve çocuğun korunması, eğitim, mülkiyet ve çalışma hak ve hürriyetleri değerlendirilmektedir.

○ Aile ve Çocuğun Korunması

Aile, toplumun çekirdeği ve en önemli temel birimdir. İslâm, ailenin huzur ve refahını sağlamak; aileyi her türlü olumsuz etkilerden korumak amacıyla gerekli tedbirleri almıştır.

İslâm aileyi, insanın verimliliği, mutluluğu, ruh ve beden sağlığını koruması için vazgeçilmez bir kurum olarak görür.

AİLE VE ÇOCUĞUN KORUNMASI

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً
وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ

“Kendileri ile huzur bulasınız diye sizin için türünüzden eşler yaratması ve aranızda bir sevgi ve merhamet var etmesi de O’nun varlığının ve kudretinin delillerindendir. Şüphesiz bunda düşünen bir topluluk için ibretler vardır.”
(Rum 30/21)

Ailenin korunması için, zina, iffete iftira (Nur, 24/6), kürtaj yasaklanmıştır.

وَلَا تَقْرَبُوا الزِّنَا إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Sakın zinaya yaklaşmayın. Zira o, yüz kızartıcı çirkin bir iş ve çok kötü bir yoldur.” (İsra, 17/32)

EĞİTİM

Hız. Peygamber, ilimde öncülük etmiş ve ilim öğrenmenin herkesin hakkı olduğunu, hatta bundan da öte vazifesi olduğunu insanlara bildirmiş ve

طلب العلم فريضة على كل مسلم

“İlim tahsili, her Müslüman’a farzdır.” buyurmuştur (İbn Mâce, Mukaddime, 17.).

Sevgili Peygamberimiz, Medine’ye hicret edip, Mescid-i Nebevî’yi inşa edince, suffice denilen bölümü ilmî faaliyetlerin yürütüleceği bir ilim merkezi haline getirmiştir.

EĞİTİM

Hız. Peygamber, bir gün mescide girince, mescidde ayrı ayrı oturmuş iki grup insan görür. Bir grup insan zikir ve ibâdetle meşgul olurken diğ r grup da ilmî meseleler ile meşgul olmaktadır. Hız. Peygamber bir an için duraklar ve her iki halkanın hayır üzere olduğunu belirttikten sonra ibâdetle meşgul olanlar için “*Bunlar Kur'ân okuyorlar ve Allah'a du da bulunuyorlar. Du  ve niy zlerini Allah dilerse kabul eder ve verir, dilerse vermez. Öbür gruptakilere gelince onlar ilim öğreniyorlar ve öğretiyorlar. Ben ancak muallim olarak gönderildim*” diyerek onların arasına katılır ( bn Mâce, Mukaddime, 17.).

İKTİSADÎ HAK VE HÜRRİYETLER

İktisadî hak ve hürriyetler, diğer hürriyetlerin tamamlayıcısı olarak kabul edilir. Çünkü insan, diğer hürriyetlerini kullanabilmesi ve topluma faydalı işler yapabilmesi için, kendisine çalışma, kazanma ve mülk edinme imkânı sağlayan iktisadî hürriyetlere sahip olması gerekir (Nebhan, M.Faruk, “İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler”, *İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, (Çev. Servet Armağan), cild: VII, cüz: 1-2, 286.).

Hız. Peygamber (s.a.s.);

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ وَأَعْرَاضَكُمْ بَيْنَكُمْ حَرَامٌ

“Şüphesiz *canlarınız, mallarınız ve ırzlarınız mukaddestir, her türlü tecavüzden korunmuştur.*” buyurmaktadır (Buhârî, “İlim” 9.).

İKTİSADİ HAK VE HÜRRİYETLER

Kişinin kendi geçimini ve âilesinin geçimini sağlaması için çalışması dinî yükümlülüktür. Nitekim Kur’ân’da;

وَأَنْ لَّيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى

“İnsan için çalıştığının karşılığında başka bir şey yoktur.”

(Necm, 53/39) buyrulmaktadır. Hz. Peygamber de,

ما أكل أحد طعاما قط خيرا من أن يأكل من عمل يده وإن نبي الله داود عليه السلام كان يأكل من عمل يده

“Hiçbir kimse elinin emeğinden daha hayırlı lokma yememiştir. Allah’ın peygamberi Dâvûd aleyhisselâm da kendi elinin emeğini yedi.” buyurur (Buhârî, “Buyû” 15.)

KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK VE FIRSAT EŞİTLİĞİ

İslâm hukuk ve devlet anlayışında kadın-erkek, Müslim-gayrimüslim, yönetici-halk ayrımı olmaksızın herkes, kanun önünde eşit muamele hakkına sahiptir.

Üsâme, suç işleyen bir kadının affedilmesi için, Hz. Peygamber (s.a.s.)'e aracılık yapınca o,

إِنَّمَا هَلَاكٌ مِّنْ كَانَ قَبْلَكُمْ أَنَّهُمْ كَانُوا يَظُنُّونَ أَنَّ الْحَدَّ عَلَى الْوَضِيعِ وَيَتْرَكُونَ عَلَى الشَّرِيفِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْ فَاطِمَةُ فَعَلَتْ ذَلِكَ لَقَطَعْتُ يَدَهَا

“Sizden evvelki toplumlar, zayıf kimseleri cezalandırıp, itibarlı kimselere dokunmadıkları için helak olmuştur. Allâh’a yemin olsun ki, hırsızlığı yapan kızım Fâtıma olsa, onun da elini keserdim” (Buhari, Hudud, 11)

KANUN ÖNÜNDE EŞİTLİK VE FIRSAT EŞİTLİĞİ

Çünkü insanlar Peygamber'in ifadesiyle "Tarak dişleri gibi eşittirler"

Hız. Ali, bir Yahudi'de bulunan kalkanın kendisine ait olduğunu iddia ederek dava açar ve iddiasını ispat için oğlu Hasan ve kölesi Kanber'i şahit gösterir. Fakat Kadı Şurayh, oğlun babası lehine şahitliğini geçerli kabul etmeyerek Hız. Ali aleyhine hüküm verir. Bunun üzerine Yahudi, İslâm hukukunda kabul edilen "kanun önünde eşitlik" ve "adâlet" ilkesine hayran kalarak kalkanın Hız. Ali'nin olduğunu itiraf etmiş ve Müslüman olmuştur.

SONUÇ

Bütün bunlar göstermektedir ki, bugün insan hakları konusunda insanlığın ulaştığı hakların tamamı, ilk günden itibaren İslam hukukunda kabul edilerek uygulamaya konmuştur.

Üstelik bunlar, sadece kendi halkı için uygulanan, başkaları için slogandan öteye geçmeyen haklar olarak görülmemiş, herkes için geçerli kabul edilerek uygulanmıştır.

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz: İnsanlığın temel hak ve hürriyetlerini elde etmesi ve insanlık onuruna kavuşması ancak İslâm'la mümkündür.